

DE KUREN VAN KOMRIJ

Gerrit Komrij
De kuren van Komrij

Samengesteld en ingeleid door Onno Blom

2020

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Deze uitgave is mede tot stand gekomen met steun van
Schrijversvereniging 'De Bezige Bij'.

Copyright © 2020 erven Gerrit Komrij
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagillustratie © Eddy de Jongh / Nederlands
Fotomuseum / Hollandse Hoogte
Foto auteur © Stephan Vanfleteren
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 031 9020 4
NUR 323

debezigebij.nl

Inhoud

Voorwoord 9

Herkomst

Schrijven 23

Isolement 25

Idylle, in één zin 28

De tijden dat je gulzig las 31

Jaren later 35

Daar is het gat van de deur

Een roman, en toch eigenlijk geen roman 39

Over het beste boek van de eeuw 42

Kooiman is mijn beste vriend 47

Het laatste toevluchtsoord

Waar zijn de Vijftigers gebleven? 57

Elke beweging wordt historie 60

Dichten om er niet te hoeven zijn 62

Stokslagen

Bertus Aafjes als pornograaf 69

Waarom Harry Mulisch geen echt groot schrijver is 76

Open brief betreffende zekere professor Teun A. van Dijk 82

Van de verkante keer

Dan liever een aspirine! 87

Het dilemma van de minderheden 90

Waarom zijn Nederlanders zo dol op homoseksuelen? 94

De onwelriekende gleuvenbrigade

- Vrouwen en porno 113
- De crèche 117
- Het boze buitenbos 120

De treurbuis

- Idolen 135
- Kijkcijfers 137
- Het lichte lied 139
- Reclame 142
- Spijt 144

Het boze oog

- Bouwers & Bestuur bv 149
- Fastfood 152
- Keulse pot 154
- Shit 156
- Damn! 159

De stankbel van de Nieuwezijds

- Handelaren in houvast 163
- Kan de regering mij vertellen... 171
- Kom, kom, Kiki 177

De taal van de kunstkritiek

- Mooi en lelijk 183
- Echt en onecht 185
- De taal van de kunstkritiek 186

Verzonken boeken

- Da capo 211
- Bibliofilie 214
- Hebben boeken nut? 218
- Bibliofobie 221

Kritiek op de kritiek

Tussen ons en het genot staat de criticus 225

Kritiek 228

Clauslezing 232

De maatschappij

Het verraad van mijn generatie 245

Morgen heten we allemaal Ali 258

Humeuren en temperamenten

Haat 279

Verantwoordelijkheid 281

Walging 283

Zuiverheid 285

Stervensbegeleiding

Doodsfantasie 291

Het Niets 293

Dood 295

Verantwoording 297

Voorwoord

Er gaat geen dag voorbij zonder dat ik een fractie van een seconde de neiging moet onderdrukken om de telefoon te pakken en naar Portugal te bellen. Om te vragen of de citroenen al bloeien. Hoe het met de honden is. Of hij nog een mooi, oud boek heeft gekocht bij Miguel in Coimbra.

Die ene fractie van een seconde is volmaakt, want dan verkeer ik in de illusie dat ik zijn stem ga horen, die lijzige, spottende stem die mij antwoord geeft. Heel even zweef ik in een luchtbel in de tijd – tot die uiteenspat en ik weet: Gerrit is dood.

Ik mis hem niet alleen als vriend, maar óók zoals alle andere lezers van ons arme vaderland, dat ‘reservaat van pekelharingen’. Ik ben onverminderd nieuwsgierig naar wat hij vindt, ook al is hij dood. Wat zou hij schrijven over #metoo? Over het feit dat Maarten 't Hart nog altijd de P.C. Hooftprijs niet heeft gekregen? Over de oranje baard van onze koning?

Schrijven was als ademen voor Gerrit Komrij (1944-2012). Voor hem was de verbluffende hoeveelheid werk die hij in zijn leven bijgeschreef – drie strekkende meter op de boekenplank – niet verwonderlijk. Een mens vroeg zich toch ook niet af hoeveel hij bij elkaar heeft geademd?

Voor wie dat werk in ogenschouw neemt is het niet alleen adembenemend om te zien hoeveel hij schreef, maar vooral ook hoe uitzonderlijk en divers het resultaat van zijn schrijven was. Komrij was de spreekwoordelijke literaire duizendpoot. Alle genres beheerste hij tot in de finesses: gedichten en essays, romans en toneelstukken, kritieken en columnns.

Komrij was een lieflijke houwdegen, een misantroop die van mensen houdt, een ernstige humorist, een vitale pessimist. Hij koesterde, als Faust, twee zielen in zijn borst. Verenigde het onverenigbare in zichzelf. 'Ik weet niet wat links of rechts is. Ik voel me niet vervreemd of verscheurd. Ik aanvaard de versplintering van de wereldbeelden als een godsgeschenk. Ik ben de eerste *gelukkige* schizo.'

In zijn oeuvre – 'als ik het woord "oeuvre" hoor, ga ik tegenwoordig altijd even staan,' lachte hij, vlak voor zijn dood – toonde Komrij zich een meester van de maskerade. Hij deed geen openlijke confessies. Hij zweeg liever.

Eer plant men bomen op de weg,
Eer zal men kakken in zijn hoed
Dan dat ik u mijn ziel blootleg
En zeg wat ik thans lijden moet.

De consequentie van zijn zwijgzaamheid was dat hij zich in taal verhulde en onthulde tegelijk. Zijn werk groeide uit tot een spiegelpaleis waarin hij de weg wees en je liet verdwalen. De oprechte pose werd zijn handelsmerk. In *Verwoest Arcadië*, de ontroerende en geestige roman waarin hij zijn jeugd beschreef via alle boeken die hij als jongen had gelezen, staat: 'Eerlijk moest je zijn. Het was noodzakelijk dat hij met de billen bloot ging. Als hij er maar steeds voor zorgde een paar onechte billen op zak te hebben. Die moest hij de mensen zo oprecht mogelijk toesteken.'

Komrij verklaarde zijn kuren uit het feit dat hij in Winterswijk was geboren. Hij groeide op aan het einde van een lange, doodlopende weg in de Achterhoek. In 'een ophaalbrugdorp zonder ophaalbrug'. Omringd door bossen en met de rug naar de Duitssprekende vijand.

Of het nu aan het isolement van Winterswijk lag of niet – de dwarsheid zat er al jong in. Toen ik ter voorbereiding voor het

schrijversprentenboek *Het fabeldier dat Komrij heet* door zijn persoonlijk archief ging, vond ik een zakagendaatje van 1957 dat van zijn oudere broer Pieter was geweest. Gerrit had het als notitieblok gebruikt. Op de pagina van dinsdag 22 januari noteerde de dertienjarige polemist een rijtje ‘scheldnamen’:

‘Plebs, gepeupel, janhagel, geboefte, gespuis, rapalje, uitschot, uitvaagsel, heiden, schorem, schorremorrie, samenraapsel, straat-, slopen-, steegvolk, helleveeg, hellegebloed, monster, draak, karonje, furie, serpent, prij, megeer, feeks, heks, kol, spook, tang, slang, spin, slet, kat, schelm, schoft, beul, ondieer, onmens, bloedhond, galgenaas, galgebrok, onverlaat, snoodaard, ploert, boef, bandiet, schobbejak, booswicht, misdadiger, ellendeling, lichtmis, rabauw, deugniet, rekel, hansworst, zeurpiet, kletskaus, oud wijf, haaibaai.’

Woorden, woorden, woorden. Hij gebruikte ze niet om erbij te horen, maar juist om erbuiten te kunnen blijven. Ruimte voor zichzelf te scheppen. Onaantastbaar te zijn. Niets voor niets heet een van zijn gedichten: ‘Noli me tangere’.

Raak mij niet aan.

Om zijn genialiteit – want dat hij een genie was, dat wist hij al jong, hij moest dat oeuvre alleen nog even opschrijven – tot wasdom te laten komen moest die uitzonderlijke eenling, die stille, getalenteerde jongen zichzelf steeds opnieuw uitvinden. En dat deed Gerrit. Onrust besprong hem. Hij moest vooruit, het dorp ontvluchten en naar de grote stad. In 1963 vertrok hij naar Amsterdam. Om te studeren. Maar vooral: om zich in het volle leven te storten.

Aanvankelijk bracht het volle leven hem in verwarring. Hij had geen richting en geen houvast. Hij vluchtte opnieuw, verliet Amsterdam en ging een jaar naar Kreta. Daar schreef hij gekke gedichten over zijn minnaars en zijn eerste, jammerlijk mislukte roman: *De lange oren van Midas*, die pas na zijn dood is uitgegeven.

Bij terugkomst in Amsterdam verbond hij zich voorgoed aan

de liefde van zijn leven: Charles Leopold Hofman, ‘de mooiste jongen van Europa’, die hij voor het eerst na zijn terugkeer uit Kreta weer zag staan bij een zebrapad in de Utrechtsestraat:

De straat verandert als bij toverslag.
Er vliegen stalen platen in het rond.
Een vuurbal zet de stad in lichterlaaie.

Zijn homoseksualiteit bracht hem opnieuw in de positie van de buitenstaander – al was hij als jongen verbaasd geweest dat niet *iedereen* homoseksueel was. Het verklaart zijn literaire voorliefde voor spiegeling, verdubbeling, travestie en maskerade. Toch bleef hij ook binnen de homoseksuele gemeenschap een buitenbeentje: aan nuchterigheid had hij een broertje dood.

Aan het einde van de jaren zestig kreeg Komrij’s literaire carrière lucht onder de vleugels. Hij debuteerde in 1968 – 24 jaar jong – met de bundel *Maagdenburgse halve bollen en andere gedichten* en bracht daarmee een schok teweeg in de door de experimentelen en Vijftigers gedomineerde poëzie. Komrij’s gedichten waren vormvast, ze rijmde, ‘net zo moeilijk als goede niet-rijmende gedichten’, ritselden van de verwijzingen, waren oprecht en ironisch tegelijk en explodeerden in de laatste regel. Ze wekten beurtelings totaal onbegrip en mateloze bewondering.

Bij het grote publiek werd Komrij bekend als de meest gevreesde criticus van zijn tijd. In de recensies die hij in het begin van de jaren zeventig voor *Vrij Nederland* ging schrijven toonde hij zich ‘een waarlijk goddelijke hypocriet’. In zijn bespreking van *Schaamte* van Hugo Claus begon hij aarzelend met het geven van twee meningen, waaruit de lezer kon kiezen. In een recensie van een boek van Heere Heeresma liet hij zijn mening afhangen van het opgooien van een muntstuk.

Maar het hoogtepunt bereikte Komrij in een ‘bespreking’ van een boek van Dirk Ayelt Kooiman, geheel bestaande uit aan boek-

handelfolders ontleende uitgeverstekreten, een bespreking die zowel goed als slecht was, in één en dezelfde tekst. Kooiman schijnt nog een etmaal tevreden te zijn geweest met de ‘bespreking’, tot hem iets begon te dagen.

Niets menselijks was Komrij vreemd. Wraak kon wel eens het heet opgediende motief zijn. Tegen sterinterviewster Bibeb zei Komrij over hen die hem onheus bejegenden: ‘Ik zal ze net zo lang achtervolgen tot ze maagzweren krijgen en hun doodskist verkiezen boven hun wandelen hier op aarde.’

Nadat Bernlef een misprijzende recensie had geschreven over Komrij’s derde dichtbundel, *Ik heb Goddank twee goede longen*, werd de brave schrijver door Komrij telkens ten tonele gevoerd als hij een minkukel nodig had. De ene depreciatie tuimelde over de andere voor degene die ‘een oeuvre van een kilo had gebouwd op de vondst van een ons’.

Met het werk van Bernlef, vond Komrij, teistert men de vuilnisman.

Na zijn collega’s in de literatuur waren de televisiemakers aan de beurt. In 1976 keek Komrij een jaar lang naar ‘de treurbuis’ – het woord voor het leed dat televisie heet en zich in het collectief geheugen heeft genesteld – en deed daarvan dagelijks verslag in *NRC Handelsblad*. Zachtzinnige stukjes waren het niet. Hilarisch waren ze wel. En verpletterend wáár. ‘De beste manier om ons van de tv te bevrijden is haar belachelijk te maken. We hoeven, te dien einde, haar programma’s slechts nauwkeurig te beschrijven: ze is zelf al belachelijk.’

Hoe ironisch ook geformuleerd, het was hem ernst.

In de Amsterdamse Kinkerbuurt, de volkswijk waar Komrij zich samen met Charles Hofman had gevestigd in een pakhuisje aan de Jacob van Lennepkade dat zij van onder tot boven met marmer en oude boeken hadden bekleed, werden van de ene op de andere dag de neogotische kerk en de naastgelegen pastorie afgebroken. Hij projecteerde zijn dromen op het gebouw. ‘s Avonds

scheen er een zacht, mysterieus licht door de metershoge gordijnen.’

Zijn woede ontvlamde tegen ambtelijke slopers en producenten van de rommel die ervoor in de plaats werd gezet: de architecten. In *Het boze oog* beschreef hij als ‘woeste, onberekenbare kijker’ en ‘een soevereine bemoeial’ de bouwdrift in zijn vaderland. ‘Architecten en vormgevers zouden de belangrijkste mensen van onze tijd moeten zijn: maar ze hebben, rekenend op de passiviteit van ons oog, hun geweten verkocht aan de handelaren.’

Het is niet verwonderlijk dat Komrij geregeld in conflict kwam met de instellingen en mensen over wie hij schreef. Nadat hij in een artikel in *Propria Cures* de methoden van Scientology, ‘een beweging waarbij vergeleken de Jehova’s Getuigen van de heer Knorr een zachtvaardig stelletje bloedzuigers zijn’, om zieltjes te winnen en uit te buiten aan de kaak had gesteld, werd hij door leden van Scientology bedreigd. De zelfbenoemde kerk liet een brochure drukken waarin hij werd vergeleken met een demon, zwarte magiër en kindermoordenaar. Komrij sloeg terug met een eigen brochure: *De stankbel van de Nieuwezijds*.

Met de dichters van ‘Vijftig’ kwam hij in aanvaring nadat hij in 1979 de vuistdikke bloemlezing *De Nederlandse poëzie van de 19de en 20ste eeuw in duizend en enige gedichten* had samengesteld. Hij presenteerde daarin niet alleen tal van vergeten gedichten, met name uit de negentiende eeuw, de tijd waarmee hij zich diep verbonden voelde, maar liet ook veel uit de bloemlezing weg om duidelijk te maken dat hij het belang van sommigen maar overschat vond.

Van Sybren Polet (‘de Kamper ui’) en Jacques Hamelink, vertegenwoordigers van de ‘duistere lullenkoek’, nam hij niet één gedicht op. Van Campert, Schierbeek, Kouwenaar en Lucebert publiceerde hij slechts een handvol gedichten. De Vijftigers waren het niet eens met die keuze, en daagden Komrij’s uitgever, Bert Bakker, voor de rechter.

De president van de Amsterdamse rechtbank stelde de uitgever in het gelijk. De bloemlezing werd een bestseller, de Vijftigers

moesten de proceskosten betalen en kregen daarna onderling ruzie. En Komrij legde de dichters nog eens soepeltjes over de knie.

‘Als de Vijftigers eens met een stel tegelijk een lift zouden binnenstappen, hoefde er niemand op de knoppen te drukken. Door hun eigen wonderigheid en ijtheid stegen ze als vanzelf omhoog. Ze zouden door het dak rechtstreeks de vergetelheid in schieten. Daarom dragen ze nu, om zichzelf gewicht te verlenen, medailles op hun borst, lauwerkransen op hun hoofd en staatsorkondes onder hun arm. Ach, als ze zó een lift zouden binnenstappen, zakten ze weer prompt in het keldergat.’

Komrij's dwarshheid leidde nogal eens tot de veronderstelling dat hij een chagrijnig, negatief of reactionair type zou zijn. Dat hardnekkige misverstand liet hij ooit rechtzetten door professor dr. Teun Onderwater in het voorwoord bij *Pek en zwavel*, een bloemlezing van zijn eigen werk.

‘Een chagrijnig tiep?’ vroeg Onderwater zich verbaasd af. ‘Zelden zag ik een opgeruimder mens. Negatief? Ik besef dat het on gepast is een schrijver in zijn eigen boek te loven, maar ik heb hem – als mens althans – alleen gekend als de onbaatzuchtigheid zelve, een waar kindervriend en altijd bereid oude dametjes naar de overkant te helpen.

Hoeveel absurde ontwikkelingen en halve of hele idioten hij gedurende zijn schrijversloopbaan ook aan de kaak stelde, het voortwoekeren van die absurde ontwikkelingen en idioten heeft hij nooit tegengehouden. Dat mag wel het meest doorslaggevende bewijs van zijn goedheid heten.

Een reactionair iemand? Een lasterpraatje, dunkt me, afkomstig uit de koker van carrièremakers die als pseudo-marxisten begonnen en hem een beetje te snel rechts inhaalden. Ik kan met mijn hand op mijn hart verzekeren dat mijn vriend Gerrit Komrij er louter vooruitstrevende ideeën op nahoudt.’

Het tekent Komrij dat hij ondanks zijn vooruitstrevende ideeën met veel van zijn ogenschijnlijke vijanden bevriend raakte. Hij trad zelfs toe tot de Herenclub van Harry Mulisch, van wie hij niet lang tevoren in negen punten had aangetoond dat die *geen* echt groot schrijver was. ‘Ijdelheid, je staat verbluft van zoveel ijdelheid. Als de eerste bazuinen opklinken voor het Laatste Oordeel, zal een Mulisch nog snel de kans zien een kam door zijn haar te halen.’

Toch voelde Komrij zich, hoe beroemder hij werd, hoeveel slachtoffers hij ook aan het rapier reeg, meer en meer gevangen in het Amsterdamse literaire wereldje. Hij vluchtte terug naar het isolement. In 1984 vertrok hij, samen met Charles, naar een paleis in het onherbergzame noorden van Portugal. ‘Veertig ben ik heden, en een zwerfhond geworden.’

Komrij en Hofman, de twintigste-eeuwse Nederlandse Oscar Wilde en Lord Alfred Bosie, kregen het een paar jaar na hun aankomst in het paradijselijke Portugese dorpje Alvites – dat mentaal en cultureel nog in de middeleeuwen verkeerde – steeds heviger aan de stok met de plaatselijke clerus en de herenboer. ‘Een waanzinsaria,’ noemde Komrij de roman *Over de bergen*, waarin hij delen van het conflict verwerkte in een fabuleus, angstaanjagend verhaal. Na vijf jaar moesten zij hun paleis ontvluchten.

De laatste achtentwintig jaar van zijn leven bracht Komrij door in een dorpje in het hart van Portugal, een uur ten oosten van Coimbra. Vila Pouca da Beira heet het, en lag net als Winterswijk aan het einde van een lange weg. ‘Niemandsdorp’ noemde Komrij zijn woonplaats, met oog voor de kwaliteiten van dat woord. ‘t Is mijn heilige overtuiging dat opscheppen een zegen vormt voor het sociaal verkeer en altijd en overal dient te worden bevorderd. Bescheidenheid is ook een vorm van opscheppen.’

Daar woonde hij in een *casa branca*, een groot wit huis met uitzicht op het Gebergte van de Sterren. Van daaruit volgde hij zijn vaderland met argusogen. Helemaal thuis was hij nergens.

Er is een land dat ik met pijn verliet
Er is een land dat ik met pijn bewoon
Een derde land daartussen is er niet.
Mijn leven volgt een zonderling patroon.

Tegen wil en dank was Komrij van luis in de pels *zelf* een icoon van de Nederlandse letteren geworden. In 1993 ontving hij de P.C. Hooftprijs voor zijn columns en essays, volgens de jury omdat hij die genres ‘met zoveel brille, stijlgevoel, vernuft, afwisseling en effectiviteit heeft beoefend dat hij ze de afgelopen vijfentwintig jaar hun intellectuele en subversieve waardigheid heeft teruggegeven. Daarmee heeft hij zich geschaard in de rij Multatuli, Busken Huet en Du Perron.’

Komrij greep de gelegenheid aan om a) te zeggen dat hij niets zag in het essay, het genre waarvoor hij zojuist was bekroond en b) ontslag te vragen voor Teun A. van Dijk, hoogleraar tekstwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, die hem er ten onrechte van had beschuldigd de auteur te zijn van het racistische drukwerkje *De ondergang van Nederland, land der naïeve dwazen*, dat was gepubliceerd onder het pseudoniem Mohammed Rasool. Eigenlijk konden ze maar beter de hele leerstoel opdoeken, ‘berustend op lucht en nep’.

In 2000 werd Komrij eredoctor aan de Universiteit van Leiden. ‘Dat krijg je er nou van als je je niet als 22-jarige dichter verhangt.’ Het doctoraat werd hem men name verleend vanwege zijn baanbrekende werk aan de vuistdikke bloemlezingen uit de Nederlandse en Zuid-Afrikaanse poëzie. Generaties studenten groeiden op met ‘De dikke Komrij’.

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw vervulde hij met gezonde tegenzin als eerste het ambt van Dichter des Vaderlands. Hij was duivels actief, wierp zich op als vader van alle jonge talentvolle dichters, werd met hoon overloden en gooide na vier jaar het bijltje er weer bij neer. ‘Ik heb er genoeg van, ik heb er tabak van. Hoe zeg je dat: ik abdiceer.’

Aan Komrij's nu eens zachtaardige, dan weer hardhandige schermseligen met de idioterieën en infantiliteiten van de mens kwam nooit een einde. Deze bundel mag dat bewijzen. In de nieuwe eeuw hekelde hij de huftegerigheid van de politici ten opzichte van vluchtelingen en emigranten en het verraad van zijn generatiegenoten, die van idealisten pluchepplakkers en zakkenvullers waren geworden. Maar hij kon ook met veel zelfspot terugkijken, en inzien wat hij toen nog niet zag. Zijn lezing over Hugo Claus, die hier voor het eerst wordt gepubliceerd, getuigt ervan.

De 'Don Quichot van de pen' liet een schitterend slagveld na. De sierlijke wijze waarop hij het wapen van zijn taal hanteerde werd uitvoerig geprezen. Uit bewondering én angst. Dat hij zo werd geprezen, beschouwde hij als een doorzichtige poging om *wat* hij zei bij voorbaat onschadelijk te maken. 'Als ze al vinden dat ik mooi schrijf, ik die er niet mijn best voor doe en voor 's mallemoers kont maar wat aanfröbel, met een eindje potlood op een aangewaaid A-viertje, wat moet dan in godsnaam de standaard zijn?'

Voor Komrij verhulde stijl de waarheid niet. 'Is stijl niet dikwijls ook het apenpakje van de leugen?' vroeg hij zichzelf hardop af. 'Dan zou je eerst moeten nagaan of het wel zo heel, heel wenselijk is dat mensen elkaar conform de waarheid benaderen. Dat de mensheid het zo lang met elkaar uithoudt, heeft, dunkt me, van alles te maken met het feit dat we regelmatig de waarheid uit het zicht verliezen. Dat we liegen, huichelen, poetsen.

"Ik heb liever dat ze mij de waarheid in het gezicht slingeren, dan dat ze mij met stijl bedriegen," hoor ik de heer Rechtdoorzee uit Dapperdorp zuchten.

Nu, als ik om een waarheid verlegen zou zitten, ik zou die liever toegeslingerd krijgen door iemand die van slingeren af weet en die daar zijn mooiste mogelijke slinger voor heeft uitgezocht.'

Of Komrij over een mooi schrijfwapen beschikte, liet hij aan de anderen over. 'Wel weet ik dat je aan domme of ongewenste of zo maar vervelende ideeën het beste een eind maakt door de drager

van die ideeën neer te leggen. Wie zich beklagt over het spelen “op de man en niet op de bal” is een slappeling. Hij durft niet eens met zijn lijf – met borstkas en ruggengraat – vóór zijn gedachten te gaan staan. Hij wil wel rare dingen zeggen, als we de rare kop die ze zei er maar buiten laten.

Get your gun!

Het zijn gelukkig papieren kogels.’

Tijdens zijn late leven zette Komrij zijn masker wel eens af, en toonde zijn ware gezicht. Of was dat nu juist de ultieme maskerade? Hij werd bestookt door zijn demonen en zag de dood in de ogen.

‘Wie kijkt de dood niet in de ogen?’ zei hij een paar maanden voor zijn dood tegen mij. ‘Maar de mens heeft grote hoogten bereikt in het ontkennen, bagatelliseren en voor de gek houden van de dood. Dat ben ik niet van plan. Dat ben ik, geheel blijmoedig, niet van plan. Nu ja, af en toe wil ik een snotneus doodslaan, gewoon omdat-ie jong is. Zoals de generaals dat deden en doen. Hopen dat je nooit de baas van iets wordt, meer is niet van belang in het leven.’

De dood aanvaardde hij – hoe kan het ook anders? – als onvermijdelijk. Over de grillen van de ouderdom kon hij zich soms wel opwinden. ‘Er kleeft niets melancholiek aan ouder worden. Ik denk aan de nacht die langzaam op me afstapt, die eerst met luiernivels om mijn voeten komt spelen, plagend en de schemering imiterend, en die daarna wil omhoogkruipen langs mijn benen, langs mijn navel en tot voorbij mijn nek om uiteindelijk bezit te nemen van mijn hoofd, ondoordringbaarder en zwarter wordend, tot mijn lijf van top tot teen in nacht is gehuld, als een geraamte in zwarte windsels. Ik zal opgeslokt worden, vervagen, geen schaduw meer werpen. Ik zal opgaan in de achtergrond.’

‘Ik zou het liefst 680 worden,’ zei hij tegen mij. ‘Ik vrees altijd dat ik doodga op de dag die voorafgaat aan de dag dat de onsterfelijkheid wordt uitgevonden.’

Op 5 juli 2012 kon hij de dood niet langer voor de gek houden. Gerrit Komrij blies zijn laatste adem uit in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis in Amsterdam. Precies twee weken later werd hij begraven in Vila Pouca da Beira, op het kerkhofje aan de voet van de heuvel waarop zijn huis staat. Kortgeleden is Charles, zijn man, naast hem komen te liggen.

‘Generatie op generatie,’ schreef Komrij in *Dit helse moeras*, ‘moet de Don Quichot van de pen – de satiricus, de polemist – van voren af aan beginnen. Hij mag, zijn voorgangers die alles al eens zoveel fraaier en zoveel feller hebben gezegd indachtig, menen dat hij een weg heeft vrijgehakt door de lianen van angst, de haat, de oppervlakkigheid, de onderdanigheid en de rancune, hij mag menen dat hij, beulskappen, priestergewaden en soldatenlaarzen ten spijt, een begaanbaar pad heeft aangelegd waarop de rede vrij ademhaalt en voortschrijdt, altijd komt hij, vroeg of laat, weer de spookrijders van de geest tegen, de machtige duisterlingen die ineens voor hem opduiken en hem verpletteren, zichzelf meeslepend in de catastrofe. Einde. Wordt vervolgd. Bloed, rook en het begint opnieuw.’

Toch heeft hij niet voor niets geleefd. Overzie het smeulende slagveld, luister naar het wegstervende gekerm en snuif de geur op van het bloed dat drukinkt heet.

Huiver, lach en besef: Gerrit Komrij was hier.

Februari 2020, Onno Blom

Herkomst

Schrijven

Schrijven brengt leed, fysiek leed met zich mee: je zet de klep van een stoomketel op een kier, en blaast een beetje af. Maar wat ontsnapt moet de juiste samenstelling hebben.

Het moet schokken, bijten, stinken.

Ook lachgas mag.

Maar het mag niet slaapverwekkend zijn, je mag er nooit bij omvallen.

Er bestaan, zo is ooit gezegd, drie soorten poëzie: de lyrische, de dramatische en de epidemische. Dit geldt ook voor het proza. Wanneer ze in Nederland over literatuur praten bedoelen ze doorgaans de epidemische soort. Die bedoel ik hier niet.

Leed, zei ik, ondraaglijk leed. Je moet er niet alleen op toezien of wat ontsnapt de juiste samenstelling heeft. (Dat is het eigenlijke schrijven zelf, en 't veroorzaakt niet meer dan een snerpande tinteling, niet eens onaangenaam.) Je moet er vooral op toezien dat er niet *te veel* ontsnapt. Je moet, om zo te zeggen, de knip op de deur zien te houden.

Je leeft, tijdens het schrijven, met de nagenoeg verpletterende angst dat er een stortvloed losbreekt van misbaksels en wonderkinderen, een niet te stuiten lava van geniale weefsels en waanzinnige spinsels. Je schrijft en je hoopt niet te schrijven. Je deinst terug voor de gedachte dat de Moiren hun hele spinrokken voor je zullen afwinden, dat je bloedeloos achterblijft.

Dat, kortom, de complete reut uit de sponningen schiet.

Schrijven is een panisch proces van verdringing. Je krijgt er koppijn van, hartsteken, je voetzolen branden. Je probeert het zo lang mogelijk uit te stellen. Je doet alles liever dan eraan beginnen.

Dat kan groteske vormen aannemen.

Je hebt al je potloden opnieuw aangepunt met het nieuwste model puntenslijper. Je bezat al dertien puntenslijpers. Dan besluit je dat je er toch eerst maar eens op uit moet om een speciale blauwe kleur inkt te kopen voor je vulpen. Je had al tien oogstrelende blauwen, en van die vulpennen een honderdtal. Dagen gaan er zoek mee.

Het zou melodramatisch zijn, als het niet zo martelend was.